

Kritisk diskursanalys som feministisk metod

Scott Burnett

Texten ingår i:

Marta Kolankiewicz (red.), Mia Liinason (red.)
och Maja Sager (red.)

Genusvetenskapliga forskningsmetoder

sid. 359-377

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.260.c637>

Webbversionen av verket publiceras öppet tillgänglig under licens **CC BY-NC-ND 4.0**

Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

Enligt licensen får du kopiera och distribuera materialet. Du måste ge författarna ett korrekt erkännande och ange om bearbetningar är gjorda. Du får inte använda materialet för kommersiella ändamål. Om du remixar, transformerar, eller bygger vidare på materialet, får du inte distribuera det modifierade materialet.

© Nordic Academic Press och författarna 2024

ISBN 978-91-89361-81-2

e-ISBN 978-91-8104-112-5

Redaktörer: Marta Kolankiewicz, Mia Liinason och Maja Sager

Adress: Lunds universitet, Genusvetenskapliga institutionen, Box 117, 221 00 Lund

Kritisk diskursanalys som feministisk metod

Scott Burnett

Under tre veckor i april 2015 ställdes pendlare i Londons tunnelbana inför frågan ”Are you beach body ready?” (Är din kropp redo för stranden?) i stora mörkgrå bokstäver på klargul bakgrund. Texten ackompanjerades av en bild av en slank, funktionsnormativ, bikini-klädd modell och affischen var en del av en reklamkampanj för en serie kosttillskott ur företaget Protein Worlds viktminsknings Sortiment ”The Weight Loss Collection” (figur 22.1).

Under kampanjen fick den brittiska reklamombudsmannen in hundratals klagomål och tiotusentals personer skrev under en namninsamling på nätet för att få affischerna nedtagna. Affischerna revs också ned och klottrades över av allmänheten, så att texten på många håll istället löd ”Each body is ready” (Alla kroppar är redo) och ”Your body is not a commodity” (Din kropp är inte en handelsvara) (Warren 2015). Två feministiska bloggare gjorde en meme på kampanjen där de poserade i bikini framför en av affischerna och texten ”How to get a beach body: Take your body to the beach” (Hur du skaffar dig en strandkropp: Ta din kropp, åk till stranden) (Gander 2015). Affischerna fick sitta uppe tills kampanjkontraktet löpte ut, men året därpå drev Londons borgmästare Sadiq Khan igenom ett förbud mot annonskampanjer i kollektivtrafiken som främjade ”ohälsosamma kroppsideal” (Bilefsky 2016).

Varför väckte just denna kampanj så starka reaktioner hos allmänheten? Varför hänvisade Khan till ”hälsa” i sin motivering av

Figur 22.1. Protein Worlds strandkroppskampanj. Foto: Hannah Atkinson © 2015.

förbudet? Och finns det någonting kvar att säga om bilderna och kampanjen som kroppsaktivisterna inte redan sagt?

I det här kapitlet visar jag hur kritisk diskursanalys (KDA) kan vara ett användbart teoretiskt och metodologiskt verktyg för queer- och feministforskare och hur vi med hjälp av KDA kan nå nyanserade och resonerande svar på angelägna frågor i samtiden. KDA handlar om att använda teorier om språk och andra meningsskapande system för att analysera ojämlika maktförhållanden och kritiskt granska det sociala livets ideologi. Det är en teoretiskt robust ansats som hjälper oss att förklara det ömsesidigt förstärkande förhållandet mellan exempelvis "strandkroppskampanjens" texter och patriarkatet i mer allmän bemärkelse.

KDA tar sin utgångspunkt i en textbeskrivning och går sedan vidare med att vaska fram befintliga diskurser för att slutligen förklara hur mer övergripande maktstrukturer reproduceras eller motarbetas. En central aspekt av KDA är förnekandet att kunskapsproduktion kring makt och ojämlikhet någonsin kan vara helt objektiv och värderingsfri;

istället intar KDA en uttalat emancipatorisk och politiskt engagerad ställning i motarbetandet av förtryck och stör reproduktionen av detta förtryck i vardaglig text och vardagligt tal. Som feministforskare söker vi således inte bara beskriva strandkroppskampanjen som en produkt av det samhälle vi lever i, utan också att förändra de antaganden om ”normala” sätt att tänka om hälsa, skönhet och kropp som kampanjens skapare och tilltänkta publik kan förmodas dela.

I följande avsnitt kommer jag först att redogöra för vad som utmärker KDA i förhållande till diskursanalys mer allmänt, sedan presentera några av de centrala bidrag till KDA som Michelle Lazar (2007) menar kännetecknar feministisk KDA. Därefter redogör jag, med Protein Worlds annonskampanj som illustrerande exempel, för en samling ansatser och verktyg som kan hjälpa en att komma igång med analysen. Avslutningsvis presenterar jag en samling lästips för den som vill fördjupa sig.

Att göra kritisk diskursanalys kritisk

Även om ordet diskurs numera används i princip överallt inom humaniora och samhällsvetenskap kan det betyda flera olika saker. En mer precis definition av diskurser, som haft stort inflytande inom den feministiska forskningen, lyder ”ways of structuring knowledge and social practice” som inte bara ”reflect or represent social entities and relations [but] construct or ’constitute’ them” (Fairclough 1992: 3; Lazar 2007). Vi kan använda medicinsk diskurs som ett illustrerande exempel. Den skänker inte bara organisation och sammanhang åt det vi tror oss veta om hälsa, sjukdom och behandling inom en viss kontext, utan konstruerar också det ”rätta” sättet att vara läkare, patient eller frisk medborgare, därtill uppfattningar om vad ett sjukhus, en mottagning eller en medicinsk undersökning är. Den rymmer en särskild vokabulär som uttrycker det som finns att veta och därutöver en institutionell infrastruktur samt individer som var och en spelar sin specifika roll inom denna infrastruktur. Denna triad av texter, som gör anspråk på kunskap, institutioner och sociala roller, är ett ofta återkommande begrepp inom diverse diskursanalys.

Med ”text” avses alltså här alla former av meningsskapande. Texter kan vara skrivna eller talade, men kan också fångas i gester, film, bilder, ljud eller artefakter – till och med platser (tänk bara på hur arkitekter och stadsplanerare utformar stadens rum). För att skapa mening i all denna komplexitet ägnar vi oss åt diskursiva praktiker när vi försöker förklara eller systematiskt beskriva de fysiska och sociala världarna runtomkring oss. Med en poststrukturalistisk ansats till diskurs tvivlar vi på att dessa system skulle vara stabila och att det någonsin skulle gå att nagla fast någon mening med hänvisning till en ”verklig” värld, utanför diskursen. Om människor i allmänhet hämtar stöd för konkreta påståenden om vad som är sant och falskt i vad de hänvisar till som empirisk verklighet ägnar sig diskursanalytiker istället åt att noggrant granska hur dessa påståenden utgör representationer av verkligheten vars innebörd kan skifta över tid, så att de ”sanningar” de rymmer alltid är beroende av kontexten och effekterna av rådande maktförhållanden.

Den systematiska beskaffenheten hos meningsskapandet innebär att ett enda tecken är tillräckligt för att frammana en hel diskurs. I Protein Worlds annonskampanj förblir potentiella element i bilden av fotomodellens vältränade kropp, såsom gymkultur, träning och hälsa, outtalade; de närvarar bara som konnotationer. Det finns heller ingen explicit referens till sexualitet eller sexuell attraktivitet. Vi vet vad reklamakarna vill säga eftersom vi är förtrogna med andra texter och diskurser. Därmed spelar vi själva en aktiv roll i konstruerandet av textens mening när vi ser den. När reklamakarna utformar sin kommunikation förlitar de sig på de kopplingar vi gör och de slutsatser vi drar, men hur dessa kopplingar sker kan variera från en människa till en annan. Effektiva kommunikatörer anspelar därför på starka eller hegemoniska diskurser med förankring i rådande sociala normer. Hur effektivt vi förstår vad som är ”sant” i diskursen kommer att bero på de textmässiga val som kommunikatörerna gör. Dessa val innebär ett urval av möjliga tecken – ord, bilder, ljud eller andra representationer av verkligheten – och är därför en del av den semiotiska praktik som utgör den rådata vi arbetar med inom KDA.

Enskilda texter bidrar således till att reproducera befintliga diskurser. Reproduktion är emellertid inte det enda alternativet. Sociala aktörer kan också göra motstånd mot, undergräva, revidera eller omvärdera diskurser. Norman Fairclough, vars *Discourse and Social Change* (1992) haft stort inflytande på KDA:s utveckling, menar att det som gör en diskursanalys kritisk är just fokus på reproduktion eller ifrågasättande av maktrelationer:

Critical approaches differ from non-critical approaches in not just describing discursive practices, but also showing how discourses are shaped by relations of power and ideologies, and the constructive effects discourse has upon social identities, social relations and systems of knowledge and belief, neither of which is normally apparent to discourse participants (Fairclough 1992: 12).

KDA-praktiker fokuserar på sociala orättvisor, ideologiska formationer och/eller dem som utmanar dem, samt reproduktionen eller underminerandet av rådande maktrelationer i det dagliga meningsskapandet. För många analytiker är det som Fairclough kallar diskursens ”konstruktiva effekter” ett särskilt svårgenomträngligt begrepp. Även om vi gärna betraktar oss som fullvärdiga aktörer med kontroll över våra liv, relationer och projekt följer KDA Louis Althusser (1976 [1969]) i synen på att mycket av det vi betraktar som ”oss själva” de facto är element av en ideologi av vilken vi ”interpellerats”. Interpellation sker varje gång vi ser oss själva i diskursen – exempelvis som en hälsosam individ eller någon som oroar sig för sin ”strandkropp”. Även om vi förmår att intellektuellt bearbeta det som är fel med Protein Worlds affisch kan vi samtidigt bekräfta att modellen har en ”snygg” eller ”sund” – eller kanske ”realistisk” – kropp. Vi interpelleras av populärkultur och mode, men också av kroppspositiva och kroppsaktivistiska diskurser, som alla formar våra reaktioner på modellens kropp på sätt som (för oss själva) framstår som djupt liggande åsikter, men som vid närmare granskning struktureras av det material och de kulturella villkor som vår levda erfarenhet av senkapitalistisk modernitet rymmer.

Det innebär emellertid inte att vi är fångna i ett slutet system och dömda att reproducera en viss diskurs i all evinnerlighet. Om så vore fallet vore någon social förändring inte möjlig. KDA instämmer i maximen ”där makt finns, finns motstånd” (Foucault 2002 [1976]: 105). Vi kan delta i diskursiva praktiker som anlägger nya perspektiv på, blandar, omorganiserar eller förkastar etablerade diskurser, och gör det också. Som sociala aktörer kan vi genom våra avsiktliga (och för den delen oavsiktliga) diskursiva praktiker förändra definitionen av vad som är normalt och naturligt. Men som diskursanalytiker intresserar vi oss för praktikerna i sig och den utsträckning i vilken de bidrar till att reproducera eller motarbeta befintliga maktförhållanden, snarare än för avsikterna hos diskursens deltagare. Att med hjälp av KDA försöka utröna om avsikten bakom något som sagts eller producerats varit rasistisk, sexistisk, funko- eller homofob är således att missa poängen – likaså tron att ”negativa” och ”positiva” texter kräver fundamentalt olika analytiska ansatser. Till och med progressiva kampanjer som syftar till att motverka fett- eller funkofobi kan reproducera problematiska diskurser och behöver därför granskas kritiskt (se t.ex. Houston 2019).

KDA är således en teori om dynamiken mellan semiotik och social förändring såväl som en metod för att avtäcka (re)produktionen av maktförhållanden i vardaglig text och vardagligt tal. Forskningsfrågorna tenderar att uppstå ur problematiseringen av en social praktik eller ett socialt fenomen och själva ansatsen lierar sig med ”dominated and oppressed groups and against dominating groups” (Fairclough & Wodak 1997: 259). Detta explicita ställningstagande rimmar, påpekar Lazar (2007: 142), väl med den feministiska traditionens skeptiska hållning i frågan om huruvida någon ”neutral” och ”objektiv” forskning om kön alls är möjlig. Många feministiska forskare har således använt sig av KDA och i följande avsnitt ska vi titta närmare på några av deras arbeten.

Att analysera cisheteropatriarkatets diskurser

Feministiska KDA:are har studerat kontexter där de strukturerande ordningarna kön och sexualitet reproduceras (se Lazar 2005). I *Representing Rape: Language and Sexual Consent* (2001) gör Susan Ehrlich en detaljerad lingvistisk analys av transkriptioner från en universitetsutredning och en rättegång i ett fall med en manlig student som anklagats för våldtäkt. Hon visar hur den anklagade grumlar frågan om sin egen agens med hjälp av särskilda grammatiska konstruktioner. Till exempel använder han passiva uttryck som ”at one point both of our pants were undone” (Ehrlich 2001: 48), där aktörerna i situationen förblir underförstådda, samt det Ehrlich kallar ”icke-anklagande” (*unaccusative*) konstruktioner såsom ”sexual activity started escalating even further” (Ehrlich 2001: 50), där meningens subjekt utelämnas helt och hållet. I de kärandes vittnesmål identifierar Ehrlich hur kvinnorna, inte alltid framgångsrikt, försöker utmana diskursen för principen om att våldtäktsoffer, för att det ska röra sig om våldtäkt i juridisk mening, måste göra så mycket motstånd som situationen tillåter (Ehrlich 2001: 91–92). Hon visar hur domarna reproducerar dessa konstruktioner: att mannen inte var fullt ansvarig för sitt handlande, att kvinnorna inte gjorde tillräckligt motstånd. Ehrlichs analys ger övertygande belegg för den framträdande roll som grammatiska strukturer spelar i samhälleliga konstruktioner av skuld och oskuld.

Carmen Caldas-Coulthard (1995) analyserade tio ”sexnarrativ” ur februariumret av den populära damtidningen *Marie Claire* från 1994. Hennes analys av omslagsartikeln ”I pay men for sex: Ten Women Explain Why” visar hur dessa till synes olika berättelser, skrivna i förstapersonsperspektiv, alla delar en och samma struktur. Äkta makar beskrivs i termer av yrkesstatus, medan älskare klassificeras utifrån utseende (Caldas-Coulthard 1995: 267). I sin utvärdering av erfarenheter av manliga sexarbetare delar narrativen ”the same lexical field: guilt, shame, misery, loss [and] women transgressors regret and repent afterwards” (Caldas-Coulthard 1995: 268). De moderna damtidningarnas skenbara sexuella frigörelse framställer således kvinnor som ”intrinsically subordinated to kinship evaluation”

(Caldas-Coulthard 1995: 269). Caldas-Coulthard visar med andra ord hur det damtidningarna erbjuder bara är en skenbar frigörelse, där människor och relationer benämns och beskrivs på ett sätt som definierar politiska frågor som personliga problem och reproducerar medelklassens patriarkala könsnormer.

Janet Holmes (2005, 2006) analyserade inspelade samtal i ett material som omfattade över 500 personer på 22 arbetsplatser över hela Nya Zeeland och visade hur könade antaganden om kvinnor och män kan fungera som såväl ett hinder som en resurs i främjandet av jämställdhet på arbetsplatsen. Holmes interaktionella sociolingvistiska ansats till arbetsplatssamtal visar att sökandet efter skillnader i mäns och kvinnors språkanvändning är behäftat med en mängd reducerande och skadliga stereotyper. Även om chefs-, ledarskaps- och konfliktlösningstilar kodas som maskulina respektive feminina utifrån hur de historiskt förekommit, så ”draw [both men and women] extensively on discourse resources indexed both as masculine and feminine to achieve their transactional and relational objectives in different workplace contexts” (Holmes 2006: 171). Holmes tar särskilt sikte på föreställningen om att tillämpandet av en maskulin ledarstil skulle vara en effektiv ledarskapsstrategi och visar hur män och kvinnor i praktiken använder både ”feminina” och ”maskulina” stilar. För att ”göra makt” försöker vissa kvinnliga chefer anamma en maskulin stil i tron att det ger större auktoritet (Holmes 2005). Holmes visar emellertid att effektivt organisationsarbete inte förutsätter en sådan stil. Hennes forskning har således vält omkull föreställningen om mäns och kvinnors ”könade” språk och riktat uppmärksamheten inom feministisk KDA mot växlande pratstilar.

Även kritiska lingvister har dekonstruerat maskuliniteter med hjälp av diskursanalytiska principer (Johnson & Meinhof 1996; Milani 2014). Mycket av detta arbete är också av intersektionell art och använder sig av en rad KDA-ansatser. Till exempel har Paul Baker och Erez Levon (2015) använt kvantitativ (Baker) och kvalitativ (Levon) KDA för att analysera ett 41,5 miljoner ord stort material ur brittiska tidningsartiklar, respektive ett utdrag på 51 artiklar ur detta material. Genom att använda sig av distinkta metoder för att analysera hur

rasifierade och klassmarkerade män omskrevs i pressen lyckades de identifiera tydliga mönster. Till exempel framställdes svarta män som fysiskt överväldigande och våldsbenägna och asiatiska män som sexuellt manipulativa, medan vita män framställdes som belägrade, orättfärdigt exkluderade och som maskulinitetens moraliska centrum (Baker & Levon 2015: 231).

I enlighet med denna ansats argumenterar Helen Sauntson (2020) för intersektionell och queerteoretisk KDA. Hennes arbete om sex- och samlevnadsundervisning i Storbritannien utgör en närstudie av hur sexism och homofobi samtidigt motarbetas och reproduceras i klassrumsmiljöer. Även om lärare använde det könsneutrala ”partner” när de refererade till tonårsrelationer förmodades eleverna till exempel fortfarande ha en ”mamma och pappa” där hemma. Unga kvinnor konstruerades konsekvent som moraliskt ansvariga för sexuell kontakt och prevention, men samtidigt som om de saknade sexuell agens – en domän fortfarande förbehållen män. Genus och kön sammanblandades rutinmässigt och i undervisningen upprepades heteronormativa antaganden om långsiktiga förhållanden, reproduktion och familjeliv.

I sin genomgång av feministisk KDA argumenterar Lazar för att sådan praxis genomsyras av fem sammanlänkade principer: analytisk aktivism, ideologikritik, komplexitet, dekonstruktion och reflexivitet. Den första är *analytisk aktivism*, det vill säga anammandet av en ”radical emancipatory agenda” (Lazar 2007: 145) som förkastar idén om en strikt uppdelning i teori och praktik och som ser det som feministisk KDA:s uppgift att skapa kritisk medvetenhet för att kunna åstadkomma social förändring. Forskare som i sina arbeten gör anspråk på vetenskaplig neutralitet maskerar bara de ideologiska effekterna av kunskapsproduktionens sociala och historiska hemvist. Att klargöra överlappningarna mellan makt och kunskap i det akademiska arbetet är god och hederlig praxis och gör feministiska ansatser mer rigorösa och lättare att försvara. Ehrlichs (2001) och Holmes (2006) arbeten ger tydliga prov på denna princip.

För det andra förstår feministisk KDA kön som en *ideologisk struktur* som skymmer de materiella intressena hos dem som har att vinna

på den. Kön förstås som ett sätt att tilldela människor ojämlika och olikt värderade roller och egenskaper med hänvisning till en förment naturlig binär uppdelning, som tillåter män att skörda frukterna av systemet genom mystifierande förvrängningar. Feministisk KDA fokuserar specifikt på hur detta ojämlika system ständigt måste reproduceras som normalt, evigt eller förgivettaget för att överleva. Till och med de till synes ”progressiva” sex- och samlevnadsundervisningsdiskurser som Sauntson (2020) studerade innehåller fullt med belägg för det diskursiva arbete som varje dag görs i syfte att reproducera cisheteropatriarkal ideologi.

Lazars tredje princip är *komplexitet*: kön uttrycks i kulturellt, historiskt och institutionellt specifika modaliteter. Könet förtryck formas utifrån ras, klass, sexualitet, ålder, kultur och geografi; det ”neither materially experienced nor discursively enacted in the same way for women everywhere” (Lazar 2007: 149). Som framgår av Bakers och Levons (2015) arbeten utgör såväl trans- och icke-binära personer som cismän heterogena grupper som framställs i diskriminerande termer genomsyrade av makt. Feministisk KDA arbetar således med antirasistisk, antikapitalistisk, queer och annan intersektionell kritik och undviker att generalisera könade kategorier för att möjliggöra mer nyanserade former av solidaritet.

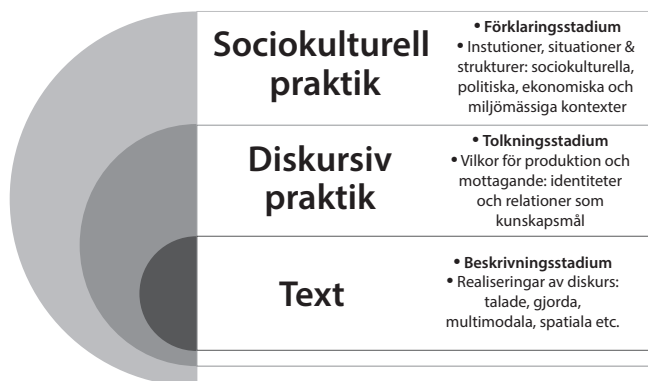
Lazars fjärde princip för feministisk KDA är *(de)konstruktion*. KDA lämpar sig särskilt för att analytiskt plocka isär kön som en diskursiv prestation, eller, för att använda ett uttryck ur poststrukturalistisk tradition förknippad med Judith Butler (2007 [1990]), som ett ”performativ”, men förnekar samtidigt inte könade kroppars kroppsliga upplevelse eller ojämlikhetens och det sexuella våldets materialitet. Ehrlichs (2001) arbete ger exempel på hur bedömningar av (o)skuld inom den rättsliga diskursen kan rekonstruera sexuella handlingar som handlingar som saknar egentligt aktörskap och mot vilka det inte utövats tillräckligt motstånd, på ett sätt som överskrider och omkonfigurerar det sexuella övergreppets realiteter. Det är just för att övergreppet är verkligt, men det rättsliga systemet diskursivt, som det är så viktigt att rikta kritisk uppmärksamhet mot språk och semiotik.

Lazars sista princip rör *reflexivitet*, som hon diskuterar på två nivåer. Den första gäller kooperering och fetisivering av feminismens ”sign value” (Lazar 2007: 152) inom konsumtionsorienterade och ”postfeministiska” diskurser. Caldas-Coulthards (1995) avtäckande av den regressiva politik som döljer sig bakom vad som i damtidningarna etiketteras som sexualliberalism är ett gott exempel på detta, likaså Lazars (2007) analys av en reklamkampanj för parfymmer med bilden av Catherine Zeta-Jones i en vattenpöl under texten ”He will melt”. Annonsen är, som Lazar konstaterar, långt ifrån någon ”seger” för feminismen; det den de facto gör är att upprätthålla en hierarkisk och dualistisk könsordning samtidigt som den tappar feminismen på politisk energi eftersom den framställer kvinnor som redan starkare än män (Lazar 2007: 157). Den andra nivå där reflexivitet kan fylla en funktion är inom akademien, där arbetet med att etablera ”feministisk KDA” som disciplin i sig kan rikta ljuset mot specifika perspektiv (till exempel vita, cisnormativa, västerländska och medelklassperspektiv) som söker rättfärdiga befintliga hierarkier som ett led i ett avpolitiserat, nyliberalt ”feministiskt” projekt.

Som framgår av de arbeten som nämnts ovan finns det många sätt att tillämpa KDA inom genusforskningen. Av utrymmesskäl går det inte att redogöra för samtliga ansatser här, men i följande avsnitt presenterar jag ett par verktyg som kan vara till hjälp i uppstartsfasen av ett forskningsprojekt.

Att komma igång

Det finns en mängd ansatser att välja mellan i KDA, däribland socio-kognitiva (van Dijk 2008), diskurshistoriska (Reisigl & Wodak 2016), multimodala (Machin & van Leeuwen 2016), spatiala (Milani 2015) och korpusassisterade (Baker 2012). Att välja bland de många verktygen kan vara en överväldigande uppgift och det kan därför vara en god idé att till en början begränsa verktygslådan något. Ett möjligt sätt att strukturera arbetet är att dela upp analysen i tre steg, eller nivåer, i enlighet med vad Fairclough (1995) föreslår (figur 22.2).

Figur 22.2. Steg i kritisk diskursanalys (bearbetad figur ur Fairclough 1995).

Modellen ovan kan fungera som utgångspunkt när du ska göra din egen analys. Du kan ta dig an stegen i samma ordning som ovan, men kom ihåg att det kan finnas en poäng i att pendla mellan stegen för att påvisa hur de kausalt och begreppsmässigt löper in i varandra. Analysen framställs ofta tematiskt och varje tematisk diskussion innehåller tre steg.

Steg 1. Beskriv texten: Vilka ord, bilder, ljud, texturer eller rörelser består den av? Har dessa element en eller flera innebörder? För att ”avkoda” de olika meningslagren i en text krävs god kunskap om den kulturella kontext i vilken texten producerats och/eller konsumeras. Fundera över delarnas denotationer och konnotationer. Om element kombineras på ett visst sätt (till exempel ord i meningar, ord och bilder eller texturer och färger), vilken effekt ger då dessa kombinationer? ”Hund bet man” är som bekant ingen nyhet, däremot ”man bet hund”. Det sätt på vilket textmakarna kombinerar och ordnar elementen påverkar elementens meningspotential.

Steg 2. Tolka textens diskursiva praktiker: Vilka kunskapsanspråk, explicita eller implicita, görs i texten? Åberopar eller rättfärdigar texten institutionella arrangemang eller sociala roller? Vad vill den förmå sin publik att tänka, känna eller göra och varför? Tillhör vissa delar av texten en viss diskurs (exempelvis sport) eller flera interrelaterade

(mode, hälsa)? Hur möjliggör dessa bredare diskursiva system mening och effekter i texten? Vilka ideologier åberopas?

Steg 3. Förklara vilken sociokulturell betydelse texten har: Vad söker texten åstadkomma? Argumenterar den för en grupps överordnade ställning medan den nedvärderar en annan? Ägnar den sig åt att rättfärdiga vissa sociala praktiker eller politiska system? Vem har att vinna något på textens effekter och vem att förlora?

I sin nybörjarguide till KDA visar David Machin och Andrea Mayr (2012: kap. 1) hur arbetet med de tre stegen rent praktiskt går till. De fokuserar på vilka semiotiska val som görs i texten och frågar: Varför valdes just detta ord eller denna bild? Varför denna färg? Varför detta typsnitt? Vilket slags identiteter, värderingar eller relationer frammanar texten? Och vems intressen tjänar associationerna? De råder sina läsare att ge akt på ordens konnotationer, textmässiga praktiker såsom överlexikalisering (till exempel ”kvinnlig läkare”), sådant som utelämnas eller undertrycks i texten, strukturella motsättningar (till exempel soldat/terrorist) och hur vissa semiotiska resurser frammanar hela genrer. Bilder kan analyseras i termer av sina attribut (ren? lång? slät? fokuserad?), vilken inramning som valts och hur saker framhävs med hjälp av symbolik, storlek, färg, nyans, förgrund och överlappning.

Några av dessa verktyg ska vi nu använda i vår analys av bilden som återges nedan i stiliserad form (figur 22.3). Jag delar in analysen i två teman: ”Hennes kropp” och ”Stranden”.

Tema 1: Hennes kropp

På affischen ges modellen framträdande plats genom att hon placerats mitt i texten (steg 1). När vi läser från vänster till höger följer hennes kropp direkt på orden ”Are you” och blir på så vis objekt i en interrogativ mening: ”Är du [den här kroppen]?” Vi slås av hennes släta, vita hud, de tydligt markerade revbenen, fylliga läpparna och bröstet, väldefinierade kindkotorna och det långa, blonda håret – kroppsattribut som vi klichémässigt förknippar med en docklik ”idealkvinna” (steg 2), avsedd att konsumeras av den ”manliga blicken” (Mulvey

Figur 22.3. Är din kropp redo för stranden? (Min stilisering av originalet).

1989). Men hur förhåller det sig med modellens blick? Blick är, som konstateras av Theo van Leeuwen (2008: kap. 8), ett sätt att etablera symbolisk kontakt med åskådaren. En blick som riktar sig rakt mot åskådaren kan signalera självförtroende, familjaritet eller i vissa kulturer aggressivitet; en nedåtvänd blick eller blick som vänder sig bort från åskådaren kan signalera underkastelse eller svaghet. Modellen intar en självsäker pose: hon är lättklädd, skjuter fram höfterna och faller tillbaka axlarna (tillbaka till steg 1). Hennes ögon, däremot, är knappt skönjbara: de döljs i skuggor, saknar skärpa och hindrar därmed att hon ställer ”krav” på åskådarens status (steg 2). Blicken är robotlik, mystisk, inte helt mänsklig. Hon är i den bemärkelsen en post-feministisk avatar (steg 3). Hon är sexuellt frigjord, utstrålar fysiskt självförtroende och signalerar att hon är stolt över sin kropp, men finns bara till för att konsumeras. Hon ställer inga politiska krav på social förändring och tar inte ställning mot ojämlika maktförhållanden.

Tema 2: Stranden

Bilden av modellen ”illustrerar” (Barthes 2023 [1977]: 38) texten ”beach body ready” i det att modellens kropp definierar vad ”beach body ready” är (steg 1). Det antyder att det också finns kroppar som *inte* är redo för stranden – kroppar som *utelämnas* eller *undertrycks* i annonsen. Detta lexikala undertryckande implicerar – via populära diskurser som kopplar samman stränder med sexualitet, nakenhet och stolthet/skam över den egna sexuella attraktionskraften (steg 2) – också ett normativt undertryckande (steg 3): kroppar som inte ser ut som modellens är inte ”redo” och bör därmed inte vara på stranden. Texten är skriven med svarta versaler och i ett typsnitt ämnat att efterlikna ojämnheter i en bläckstämpel (tillbaka till steg 1). Stämplor förknippas historiskt med ansökningar, godkännanden och avslag från diverse myndigheter (tänk exempelvis på passtämplar – steg 2). På liknande sätt för valet av en svart-gul färgpalett tankarna till varningstext: på grund av sin kontrasteffekt används dessa färger ofta i chevronmönster på exempelvis varningsskyltar som signalerar att en ansvarig part måste förhindra att något potentiellt farligt händer. Dessa semiotiska val skapar en känsla av akut och förhöjd risk: en formell gräns har dragits runt stranden och denna gräns bör andra kroppar inte överträda (steg 3).

I kontexten av annalkande engelsk sommar frammanade affischen således en mycket restriktiv och orealistisk diskurs kring kvinnlig skönhet och (manligt orienterad) sexuell attraktivitet i syfte att antyda det skamliga i att vara ”oattraktiv” på stranden. Den visuella retoriken förstärker larmsignalerna: Sommaren är snart här! Tänk så skamligt att vara tjock på stranden! Det är som om stranden symboliskt spärrats av med svart och gul varningstejp för alla kvinnor som inte uppfyller skönhetsidealen.

Syntes

Även om vi får en tydlig känsla för hur annonsen verkar genom textbeskrivning tolkar vi de semiotiska valen med hjälp av strukturerad kunskap om hur dessa innebörder fungerar: genom diskurser för skönhet och sexuell attraktivitet som interPELLerar i synnerhet kvinnor och som okritiskt reproduceras i affischen. Den förklarande, sociokulturella nivån i analysen förbinder dessa diskurser både till kapitalismens allestädes närvarande och lättvindiga kommodifiering av kroppar och till den heterosexistiska samtidens restriktiva kroppspolitik, där kvinnor förväntas ta för sig, vara sexuellt frigjorda, vältränade, vita, medelklass, funktionsnormativa och vackra. Om de inte lever upp till detta ideal ger skammen över att inte motsvara den postfeministiska samtidens kroppskrav motivation att konsumera viktminskningsprodukter av den sort som Protein World marknadsför.

I början av kapitlet nämnde jag att Londons borgmästare Sadiq Khan i sin motivering till förbudet mot framtida kampanjer av liknande sort i tunnelbanan hänvisade till folkhälsan. Det är en för neoliberal *governmentality* typisk strategi: politik reduceras till ”neutral förvaltning av offentliga sakfrågor” (Mouffe 2019: 15). Förvaltandet av folkhälsan gör förbudet till en ”säker” policy, eftersom det som är ohälsosamt kan förbjudas, medan det som ”bara” är sexistiskt eller patriarkalt är en fråga om tycke och smak. Feministisk KDA motsätter sig sådana avpolitiserande manövrer för att istället visa hur könsmaktsordningen utgör en förtryckande struktur som förtjänar att bekämpas. För KDA-anhängare är hela detta semiotiska material – inklusive aktivisternas skenbart kontrahegemoniska interventioner – genomsyrat av ideologi och öppet för dekonstruktion och kritik. Att nedmontera patriarkatet – i både dess symboliska och materiella form – blir i slutänden ett mål i sig självt.

Litteraturtips

Med diger meritlista inom feministisk och queerforskning är KDA en resurs av helt avgörande betydelse i arbetet med att granska och synliggöra den cisheteropatriarkala ordningen. Feministiska forskare har med hjälp av KDA avkodat naturaliseringen av förtryckande system i skilda länder och kontexter, däribland rättssalar (Ehrlich 2001), damtidningar (Caldas-Coulthard 1995), klassrum (Sauntson 2020), arbetsplatser (Holmes 2005) och dagspress (Baker & Levon 2015). Till de nyckeltexter som kan vara till hjälp för genusforskare som vill komma igång med feministisk KDA hör Caldas-Coulthard (2020), Lazar (2007) och Milani (2014). Bland de klassiska teoretiskt-metodologiska verken inom området kan nämnas Fairclough (1992, 1995), Wodak och Meyer (2001), Machin och Mayr (2012), van Dijk (1997) och van Leeuwen (2008). Än finns emellertid utrymme för innovation och förbättring i de kritiska ansatserna till genus, kön och sexualitet inom KDA.

Referenser

- Althusser, L. (1976 [1969]). "Ideologi och ideologiska statsapparater". I Althusser, L. (1976). *Filosofi från proletär klasståndpunkt*, övers. E. Rappe & G. Sandin. Lund: Cavefors, s. 109–155.
- Baker, P. (2012). Acceptable Bias? Using Corpus Linguistics Methods with Critical Discourse Analysis. *Critical Discourse Studies*, 9(3), 247–256.
- Baker, P. & Levon, E. (2015). Picking the Right Cherries? A Comparison of Corpus-based and Qualitative Analyses of News Articles about Masculinity. *Discourse & Communication*, 9(2), 221–236.
- Barthes, R. (2023 [1964]). *Bildens retorik*. 3 uppl., övers. Kurt Aspelin. Stockholm: Faethon.
- Bilefsky, D. (2016). Sadiq Khan, New London Mayor, Bans Ads Promoting Unhealthy Body Image. *New York Times*, 14 juni 2016 <https://www.nytimes.com/2016/06/15/world/europe/london-bans-ads-with-unrealistic-body-images.html>.
- Butler, J. (2007 [1990]). *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*, övers. Suzanne Almqvist. Göteborg: Daidalos.
- Caldas-Coulthard, C.R. (1995). "Women who pay for sex. And enjoy it": Transgression versus Morality in Women's Magazines. I Caldas-Coulthard, C.R. & Coulthard, M. (red.), *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*. London: Routledge.
- Caldas-Coulthard, C.R. (red.) (2020). *Innovations and Challenges: Women, Language and Sexism*. London: Routledge.

- Ehrlich, S. (2001). *Representing Rape: Language and Sexual Consent*. London: Routledge.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Boston: Addison Wesley.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. I van Dijk, T.A. (red.) (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, bd 2, *Discourse as Social Interaction*. Thousand Oaks: Sage, s. 258–284.
- Foucault, M. (2002 [1976]). *Sexualitetens historia*, bd 1, *Viljan att veta*, övers. Britta Gröndahl. Göteborg: Daidalos.
- Gander, K. (2015). The Company Behind The "Beach Body" Advert has Called Feminist Campaigners "Terrorists". *The Independent*, 28 april. <https://www.independent.co.uk/life-style/health-and-families/health-news/are-you-beach-body-ready-backlash-protein-world-boss-labels-campaigners-terrorists-10207440.html>.
- Holmes, J. (2005). Power and Discourse at Work: Is Gender Relevant? I Lazar, M.M. (red.), *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power, and Ideology in Discourse*. London: Palgrave Macmillan, s. 31–60.
- Holmes, J. (2006). *Gendered Talk at Work: Constructing Gender Identity Through Workplace Discourse*. Oxford: Blackwell.
- Houston, E. (2019). "Risky" Representation: The Portrayal of Women with Mobility Impairment in Twenty-First-Century Advertising. *Disability & Society*, 34(5): 704–725.
- Johnson, S. & Meinhof, U.H. (1996). *Language and Masculinity*. Hoboken: Wiley.
- Lazar, M.M. (2005). *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power, and Ideology in Discourse*. London: Palgrave Macmillan.
- Lazar, M.M. (2007). Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*, 4(2): 141–164.
- Machin, D. & Mayr, A. (2012). *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. Thousand Oaks: Sage.
- Machin, D. & van Leeuwen, T. (2016). Multimodality, Politics and Ideology. *Journal of Language and Politics*, 15(3): 243–258.
- Milani, T.M. (2014). *Language and Masculinities: Performances, Intersections, Dislocations*. London: Routledge.
- Milani, T.M. (2015). Sexual Citizenship: Discourses, Spaces and Bodies at Joburg Pride 2012. *Journal of Language and Politics*, 14(3): 431–454.
- Mouffe, C. (2019). *Till vänsterpopulismens försvar*, övers. Oskar Söderlind. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Mulvey, L. (1989). Visual Pleasure and Narrative Cinema. I Mulvey, L. (red.) (1989). *Visual and Other Pleasures*. London: Palgrave Macmillan, s. 14–26.
- Reisigl, M. & Wodak, R. (2016). The Discourse-Historical Approach (DHA). I Wodak, R. & Meyer, M. (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks: Sage, s. 23–60.
- Sauntson, H. (2020). Language-Based Discrimination in Schools: Intersections of Gender and Sexuality. I Caldas-Coulthard, C.R. (red.) (2020). *Innovations and Challenges: Women, Language and Sexism*. London: Routledge.
- van Dijk, T.A. (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Thousand Oaks: Sage.

- van Dijk, T.A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Warren, R. (2015). Women are Improving this "Beach Body" Advert with their Own Body-Positive Messages. *BuzzFeed*, 24 april. [https://www.buzzfeed.com/rossalynwarren/women-are-improving-this-beach-body-advert-with-their-own-bo#.topV1\]xprE](https://www.buzzfeed.com/rossalynwarren/women-are-improving-this-beach-body-advert-with-their-own-bo#.topV1]xprE).
- Wodak, R. & Meyer, M. (red.) (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Thousand Oaks: Sage.